

Jezik in osebna identiteta

Uvod

V tem prispevku se bom ukvarjal s *splošnim* problemom povezanosti osebne identitete z jezikom. Nekaj kratkih in zelo uvodnih opazk o posebni konstelaciji kulturnih, ideoloških in političnih dejavnikov, ki vplivajo na konkretno zgodovinsko obliko te vezi v slovenskem primeru, bo služilo za vzpostavitev konteksta za splošna opažanja, ki bodo sledila v osrednjem delu mojega prispevka.

Kaže, da je slovenska *nacionalna* identiteta – za zdaj tega termina še ne bom definiral – izjemno tesno in močno povezana s slovenskim jezikom. Zaradi tega imajo *osebne* identitete – svojo uporabo tega termina bom kmalu pojasnil – pripadnikov slovenskih protoelit in elit, ki globoko koreninijo v lastni nacionalni identiteti, opazno lingvistično komponento. Do zavestne artikulacije vezi med jezikom, kulturo, družbo in posameznikom je prvič prišlo v 19. stoletju, v tistem, ne nepomembnem delu slovenske duhovščine, pri katerem se je prebujajoča narodna zavest izražala skozi jezikovno zavest. Artikulacija teh vezi kot ključne komponente samozavedanja Slovencev se je nadaljevala ob mnogih vzponih in padcih do današnjih dni. O možnosti združitve, h kateri je težil »ilirizem«, je del slovenske literarne inteligence iz druge polovice 19. stoletja, resno premišljeval. Vendar je »jugoslovansko« zdužitve zavrnila velika večina klerikalnih, liberalnih in komunističnih intelektualcev, tako za časa kraljevine, kot tudi kasneje, po drugi svetovni vojni, v novi republiki. Sedanja generacija komunističnih, bivših komunističnih in nekomunističnih intelektualcev načrtno reartikulira te vezi, ko zahteva jezikovno, kulturno in politično avtonomijo, soočena z mnogimi resničnimi (in verjetno nekaterimi namišljenimi) grožnjami, ki pretijo tistim razsežnostim človeške samoopredelitve, ki jih sama smatra za bistvene.¹

Če pravim, da je slovenski primer zaradi takšne kombinacije okoliščin nekaj posebnega, s tem ne želim reči, da so kje druge povezave med jezikom in osebno in/ali nacionalno identiteto nepomembne. Prav nasprotno; v osrednjem delu svojega prispevka bom skušal pokazati, da je jezik *temeljna* in *univerzalna* komponenta oblikovanja osebne identitete. Vendar se pri tem ne nameravam sistematično ukvarjati s splošnimi vidiki druge plati tega kompleksnega problema, namreč z zvezo med jezikom in nacionalno identiteto. Mnogotere kombinacije lingvističnih, kulturnih, *družbeno strukturnih* in *političnih* dejavnikov, ki določajo naravo tega problema, so bile že obdelane v obširni literaturi, v kateri so bile ideološke pleve le z delnim uspehom ločene od zgodovinskega zrnja.² Čeprav ne bom niti poskušal pretresti omenjene literature, pa bi bilo – preden se posvetim glavni temi – nekaj kratkih opazk nemara na mestu.

* Dr. Thomas Luckmann, redni profesor v Konstanzi (ZRN) ter na FSPN v Ljubljani za predmet Teoretska sociologija.

¹ Med številnimi programskimi formulacijami in znanstvenimi analizami teh vprašanj – ločnica je tu in tam nekoliko zamegljena – pri vidnejših slovenskih intelektualcih, bi tu nemara navedel dva primera: Bogo Grafenauer, *Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj*, Ljubljana 1989; Dimitrij Rupel, *Svobodne besede od Prešerna do Cankarja*, Ljubljana 1976; Tine Hribar, *Slovenska državnost*, Ljubljana 1989.

² Za pregled najpomembnejših prispevkov v kontekstu splošne sociološke teorije jezika *prim.* mojo »Soziologie der Sprache« v René König (ur.), *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, 13. zvezek, Stuttgart 1979, str. 1–116.

Jezik je močan medij zavesti skupine ali družbe kot komunikativne in eksistencialne skupnosti. Je pomnik minulih in orodje vsakdanjih praktičnih dejavnosti. V tem smislu mu je vnaprej določeno, da postane ideološko izhodišče za vse tiste elite, ki so vpletene v družbeno konstrukcijo nacionalnosti: za buržoazijo, nekatere dele plemstva, duhovščino in razne predstavnike inteligence.

Izgleda, da so implikacije jezika za oblikovanje kolektivnih identitet na splošno, še zlasti pa, ko gre za nacionalne identitete, univerzalne. Če jezik ni igral odločilne vloge pri *ustvarjanju* fevdalnih in zgodnjih modernih »nacionalnih držav«, kot je denimo Francija, pa je bil vse prej kot zanemarljiv dejavnik pri *ohranjanju* njene kulturne in, vsaj posredno, politične koherentnosti. Ob pripravah na vzpostavitev kasnejših nacionalnih držav, kakršna je Nemčija, »država zamudnica«,³ je odigral odločilnejšo vlogo. Jezik pa je bil še pomembnejši, kar ni nič presenetljivega, pri manjših, etnično in lingvistično »blokiranih« ljudstvih, ki so bodisi nekoč imela lastno suvereno državo in izgubila neodvisnost po daljšem časovnem obdobju (kot v Armeniji, Litvi in na Poljskem – Irška je glede tega nekoliko drugačen primer, saj je jezik iz vsakdanje rabe pretežno izginil, ni pa izgubil svoje simbolne moči), bodisi dosegla nekakšno neodvisnost šele po prvi svetovni vojni in jo spet izgubila po drugi (kot v primeru Latvije), bodisi nikoli niso imela lastne suverene države v strogem smislu besede, vendar so razvila občutek nacionalne pripadnosti v okviru večjih političnih enot (kot so jo Slovenci na Koroškem in Štajerskem, sprva v okviru Avstro-Ogrskega imperija in nato v kraljevini Jugoslaviji).

Za jezik je značilno, da je eden od konstitutivnih elementov skupinske zavesti. V določenih zgodovinskih okoliščinah si takšna zavest privzame obliko nacionalne zavesti. Pomen njegove vloge pri oblikovanju in ohranjanju tovrstne zavesti pa je odvisen od vidnejših lastnosti ostalih konstitutivnih elementov. Med njimi je zgodovina etnično in lingvistično razlikujoče se skupine kot upravne – ne nujno avtonomne – entitete kot v Quebecu, če ga primerjamo *npr.* z Bretanjo, prisotnost ali odsotnost religiozne homogenosti, kot v sorazmerno homogeni Poljski in nasprotju s heterogeno Nemčijo, prisotnost ali odsotnost lingvističnih, etničnih ali rasnih »ovir« (kakšne so samo razlike v tem pogledu, če primerjamo otoško in homogeno Japonsko z mnogojezičnim, mnogonarodnim in, v nekoliko bolj omejenem smislu, mnogorasnim Balkanom!).

Kar zadeva artikulacijo nacionalne in etnične zavesti, ni jezik nikoli prej in nikoli pozneje odigral pomembnejše vloge kot pri postherderjanskih romantičnih družbenih konstrukcijah nacionalnosti politično podrejenih manjših narodov, pri katerih se je duhovščina, nekoliko kasneje pa tudi posvetna inteligenca, lahko zatekla k že pripravljeni teoriji o *lingvističnem* »bistvu« »duše« nekega naroda. Kar zadeva Slovence, so po srečni zgodovinski okoliščini, namreč s prevodom svetega pisma v domačo govornico Luthrovega sodobnika Primoža Trubarja, dobili dokument narodnojezikovne kontinuitete, ki ga je bilo treba samo obuditi iz protireformacijskega *oublija*.

Tesna vez med jezikom, kulturo in nacionalno identiteto skratka ni nekaj, česar ni mogoče pojasniti, o čemer pričajo številne raziskave, v katerih so se posvečali temu vprašanju.⁴ Kot sem že nakazal, pa je bil moj namen zgolj v grobem

³ Prim. Helmuth Plessner, *Die verspätete Nation*, Stuttgart 1969.

⁴ Najbolj znana sistematična obdelava tega vprašanja pri političnih teoretikih je delo: Karl W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication*, Cambridge, Mass. 1953. Na področju sociologije jezika pa se je temu raziskovanju tega vprašanja precej posvečal Joshua A. Fishman. Prim. *npr.* njegovo delo *Language and Nationalism*, Rowley, Mass. 1972.

orisati specifično slovensko ozadje splošnega razmerja med jezikom in osebno identiteto, ki pa je problem drugačnega teoretskega reda in ki se mu bom zdaj tudi posvetil.

Evolucijski vznik osebne identitete kot zgodovinske življenjske oblike

Prav tako kot se glede pojma »institucije«, ki je ključni termin družbene teorije, niso mogli sporazumeti o njegovi splošno veljavni definiciji, tako se tudi nek drug pomemben termin – termin »osebne identitete« interpretira in uporablja na precej različno običajno zavajajoče psihologizirajoče. Zato vas bom najprej na kratko seznanil s svojimi domnevami o naravi osebne identitete.⁵

Osebna identiteta je specifično človeška oblika organizacije življenja, ki je izšla iz drugih življenjskih oblik kot posledica vrste filogenetskih razvojnih sprememb. Zanja je značilna »ekscentričnost«. Je življenjska oblika, nad katere obnašanjem vsak posamezni organizem izvaja osreden, zavesten in dolgoročen nadzor. Le-ta se je razvijal zlagoma kot posledica interakcije anatomske in fiziološke evolucije človeškega telesa, evolucije človeške zavesti in evolucije družbene organizacije. Za precej verjetno se tako izkaže trditev, da je bil eden najpomembnejših dejavnikov v tem zapletenem procesu, vse večja individualizacija družbenih razmerij, kar je bilo možno le pri vrsti z izjemno intra-specifično vedenjsko raznolikostjo. Temu nasprotno pa se zdi precej neverjetno, da bi se lahko jezik, tehnologija in kultura razvili brez vse bolj zavestnega nadzora nad vedenjem posameznikov v družbeni interakciji.

Evolucija osebne identitete je tudi predpostavljala, da so posamezni organizmi zmožni precejšnje stopnje odmika od lastnega situacijskega »tukaj in zdaj«. Čeprav osebna identiteta dejansko temelji na neke vrste *reflektivni* zavesti, ki se začne z določeno stopnjo situacijskega odmika, je ne smemo zamenjati s samozavedanjem. Eden od glavnih pogojev za takšen odmik je ta, da je organizem sposoben izkusiti okolje skozi bogato raznolikost občutkov kot dokaj stabilno in predvidljivo strukturo predmetov in dogodkov, in sicer tako da posameznik postane zmožen povezovati zaporedja tipičnih situacij v »zgodovino« dogodkov. Evolucija takšnih sposobnosti je verjetno imela pragmatične vzroke, vsekakor pa je imela pomembne pragmatične posledice. Bila je predpogoj za zmožnost odloga odzivov na neposredne situacijske dražljaje, kar se je sčasoma razvilo v popolno obvladanje nekaterih odzivov, in sicer zaradi fiktivno predvidenih in hoté projiciranih ciljev, ki presegajo neposredno situacijo. »Ekscentrična« sposobnost posameznika, da se umesti v »zgodovinski« svet, mu je omogočila, da se lahko kolektivno udeležuje delovanja na dolgi rok v diskontinuiranih sekvencah odkritega (očitnega – op. p.) obnašanja.

Odmik od neposrednosti lastnih izkušenj temelji na pozornosti do drugih in sposobnosti, da posameznik zna oceniti odraz lastnih dejanj v dejanjih drugih. Do

Med novejšimi obravnavami problema ohranjanja etnične identitete in jezikovne »zvestobe« v imigracijskih deželah pa bi omenil delo: J. J. Smolicz, *Minority Languages as Core Values of Ethnic Cultures*, v izidu.

⁵ Te opazke temeljijo na mojih predhodnih delih in člankih na temo osebne identitete. *Prim.* zlasti »Personal Identity as an Evolutionary and Historical Problem« v: M. von Cranach et al. (ur.), *Human Ethology, Claims and Limits of a New Discipline*, Cambridge 1979, str. 56–74, ter »Remarks on Personal Identity: Inner, Social, and Historical Time« v: Anita Jacobson-Widding (ur.), *Identity, Personal and Socio-Cultural*, Uppsala 1984, str. 67–91, od koder so vzeti številni odlomki, ki sledijo. Pri nadaljnjih bibliografskih opombah se utegnem sklicevati na te razprave.

⁶ Če uporabim termin, ki ga je skoval Helmuth Plessner. *Prim.* njegovo delo *Die Stufen des Organischen und der Mensch*, Berlin 1975.

dolgotrajne in intenzivne pozornosti, do vedenja drugih posameznikov ter dokaj koherentne ocene njihovih odzivov je prišlo v družbenih sistemih, ki so temeljili na visoko individualiziranih in s tem že nekoliko »historiziranih« razmerjih med člani skupine. Najpomembnejša okoliščina, ki je prispevala k temu razvoju, je zelo verjetno bila dolga odvisnost otroka od matere – pri višjih sesalcih.

Evolucija dolgoročnega centraliziranega nadzora posameznika nad lastnim vedenjem in evolucija tradicionalnih struktur individualizirane družbene interakcije sta vzajemno odvisna procesa. Oba skupaj sta odgovorna za spremembo zavesti posameznika kot tudi družbene organizacije entitet, od »naravnih« do »zgodovinskih«. Evolucija v strogem in tehničnem smislu besede je nehala določati človeške zadeve kot specifično *človeške*, to je kot subjektivno in kolektivno pomenljive zadeve (ki imajo pomen za, so »pomena polne« – op. p.), ki se raztezajo preko in onkraj življenjske dobe posameznika. Družbena interakcija, ki se začneja z neposrednimi stiki in nadaljuje s kompleksnimi življenjskimi vzorci v sorazmerno majhnih skupinah in družbah, vse do zbirokratizirane politične ekonomije modernih industrijskih družb in nacionalnih držav, je »od zunaj« urejena z družbenimi institucijami in ne z genetskimi zapisi. Vendar pa delovanje institucij predpostavlja obstoj posameznih *akterjev*, ki živijo v »zgodovinskem« svetu, se pravi, akterjev, katerih dejanja imajo motive in cilje, ki niso vezani ali omejeni niti na konkretne, neposredne situacije, niti na posamezni organizem. Posameznik je postal oseba, posameznik, ki je voljno ali pod prisilo odgovoren za pretekla dejanja in je usmerjen k prihodnjim dejanjem. In če torej rečemo, da je osebna identiteta časovna struktura, to pomeni, da je moralna.

Družbena konstrukcija osebne identitete

Človeški otrok se rodi s telesom, ki je rezultat filogeneze. Rodi se s filogenetsko določenim potencialom za razvoj osnovnih struktur zavesti, ki se raztezajo od osnovnih emocij do določene ravni »inteligentnosti«. Rodi se tudi z določenim dometom družbenih pogojev in nagnjenj. Z drugimi besedami, otrokova ontogeneza ima naravno zgodovino. A čeprav to določa »naravo« njegovega življenja, v nekaterih ozirih neizogibno, v drugih pa kot omejevanje alternativnih možnosti, kratkomalo ne določa »zgodovinskega« poteka njegovega življenja. Navzlic temu zgodovinski potek otrokovega življenja ni zgolj zaporedje odprtih možnosti, ki temeljijo na genetski infrastrukturi. Obstaja pa še *druga*, družbeno nadrejena raven eksistencialne določenosti, ki je proizvod zgodovine.

Posamezni potek življenja določa dejstvo, da se zgodovinska socializacija posameznika nadreja odraščanju organizma. Človeški organizem je prej evolutiven kot zgodovinski individuum, človeške *družbe* pa so prej zgodovinske kolektivitete kot evolutivne podvrste ali varietete. Odnos med posameznikom in družbo se vzpostavi v procesu, v katerem posamezni organizem pridobi zgodovinsko osebno identiteto v družbenem procesu, ki predpostavlja tako filogenetske kot zgodovinske strukture.

Zgodovinsko specifična družbena struktura in zgodovinsko specifičen pogled na svet vplivata na potek človeškega življenja z institucionalnimi »normami«. Delovanje in usmerjenost posameznika sta tesno povezana s temi »normami«, kakršne pač posameznik spozna, spozna pa jih v komunikativnih in, kar je najpomembnejše, simbolnih procesih, ki temeljijo na pridobitvi in uporabi jezika.

Norme zgodovinske družbene strukture in pogled na svet določajo značaj *primarnih družbenih razmerij*, v katera je otrok postavljen takoj po rojstvu. Določajo otrokov sorodstveni položaj, njegov pravni status in celo vplivajo na njegovo možnost preživetja. Te norme oblikujejo način, kako se bo z otrokom po vsej verjetnosti ravnalo in so prevedene v direktne napotke. Zgodovinska družbena struktura in zgodovinski pogled na svet torej oblikujeta tiste najbolj zapletene vidike družbenih razmerij, v katerih otrok odrašča. Istočasno se v teh razmerjih za otroka vzpostavlja svet tipičnih predmetov in dogodkov ter pomembnih povezav med njimi, in sicer s postopnim nadrejanjem avtentičnega, na jeziku temelječega dialoga zgodnejšemu, primitivnemu »akcijskemu dialogu«.⁷

Z izjemo telesnih funkcij posameznik sebe ne doživlja neposredno; neposredno namreč doživlja strukturirano in spremenljivo okolje. Pri tem so seveda tudi drugi posamezniki bistveni del tega okolja. Le-te drugi neposredno doživljajo po njihovih telesih. Telo soljudi se doživlja skozi izražanje njihove zavesti: skozi njihove občutke, razpoloženja, namere in načrte. Prav tako kot soljudje posameznika doživljajo kot pomemben del svojega okolja, posameznik neposredno doživlja, kako *drugi* doživlja(jo) njega. Spričo tega sebe doživlja posredno. Osebna identiteta je torej rezultat intersubjektivnega (tako predlingvističnega kot – kasneje – lingvističnega komunikativnega) procesa. Cooley⁸ je govoril o »zrcalnem učinku«. Ta prisposoda vešče ponazarja proces, v katerem se posameznik izraža v izkustvu drugega. V neposrednih stikih se *doživljanje* (ne pa tudi bolj kompleksna reflektivna zavest) samega sebe gradi na doživljanjih drugega.

Recipročno zrcaljenje je osnovni pogoj za oblikovanje osebnih identitet. Vendar pa je recipročno zrcaljenje v stikih tukaj-in-zdaj ter neposrednih stikih zgolj potreben, ne pa tudi zadosten pogoj. Drugi pogoj je vzajemno pomnjenje dejanj drugega v minulih neposrednih situacijah ter vzajemno nalaganje bremena odgovornosti za pretekla dejanja. *Alter ego* v omenjenem stiku je isti kot včeraj in *ego* lahko vidi, da ga *alter ego* dojema kot istega. Osebna identiteta izvira iz recipročnosti neposrednih stikov in medtem ko posameznik zori »od znotraj«, se »od zunaj« nalaga v kolektivnem spominu.⁹

Intersubjektivno »zrcaljenje« je koncept, ki se nanaša na *formalne* lastnosti procesa, ki je pravzaprav stik fizično in zgodovinsko *konkretnih* posameznikov. *Alter egi*, vpleteni v otrokova najzgodnejša družbena razmerja, so oblikovali osebne identitete v lastnih zgodnejših in najzgodnejših družbenih razmerjih, in sicer prav tako z zgodovinsko edinstvenimi, socialno tipičnimi posamezniki. Zgodovinski pogled na svet, *to je*, posebna usedlina preteklih jezikovno posredovanih tolmačenj realnosti, je izoblikoval *njihovo* znanje o svetu, zgodovinska družbena struktura s specifičnimi institucijami in »normami«, *to je*, usedlina *posebne* vključenosti minulih dejanj pa je vplivala na njihova lastna dejanja. Osebne identitete seveda niso nekaj zaključnega in dokončnega. Čeprav so najpomembnejši elementi osebne identitete vzpostavljeni v teh zgodnjih socializacijskih obdobjih, pa kasnejše socialne interakcije, od neposrednih stikov do povsem simbolnih in posredovanih oblik »zrcaljenja«, vzdržujejo, krepijo, spreminjajo ali ogrožajo osebne identitete.

⁷ Sklicujem se na koncept, ki ga je formuliral Jerome S. Bruner v svojih analizah interakcije med materjo in otrokom. *Prim.* njegovo delo: *Child's Talk. Learning to use Language*, New York 1983.

⁸ *Prim.* Charles H. Cooley, *Human Nature and the Social Order*, New York ⁴1964 (¹1902).

⁹ Zanimivo, da se je tega vprašanja Maurice Halbwachs (*La mémoire collective*, Paris 1950) le bežno dotaknil in sicer pri svoji obravnavi veznih členov med »avtobiografskim« in »kolektivnim« spominom. (*Prim.* zlasti str. 35 in sledeče.)

Konkretna družbena struktura in zgodovinski pogled na svet določata procese intersubjektivnega zrcaljenja in s tem tudi procese oblikovanja osebne identitete neposredno z osebnimi identitetami (natančneje, z dejanj, ki jih usmerjajo osebne identitete) odraslih, ki pridejo v stik z otrokom v njegovih prvih družbenih razmerjih. Opozoril sem že na dejstvo, da se avtentični, na jeziku temelječi dialog, v procesu socializacije polagoma nadreja »akcijskemu dialogu«, na katerem temeljijo najzgodnejša teh razmerij. V tem smislu začneta družbena struktura in pogled na svet vstopati v razvoj osebne identitete na še en simboličen način, z ozirom na to da sta vključena v jezik, ki je sprva pridobljen v primitivnih oblikah dialoga in nato v njem uporabljan z vse večjo kompleksnostjo.

Jeziki utelešajo specifične poglede na svet. Notranja struktura jezika objektivizira temeljni sklop taksonomij realnosti, usmeritev in vrednot. Tipična izkustva problemov, ki izvirajo iz fizične in družbene realnosti, ki so jo ustvarile prejšnje generacije, so skupaj z ustreznimi družbenimi »rešitvami«, do katerih so le-te prišle, shranjena in zaklenjena v sintaktični strukturi in semantičnem inventarju jezika.¹⁰

Osrednji medij socialne konstrukcije realnosti je jezik. Je tudi najpomembnejši medij transmisije takšnih realnosti.¹¹ Najpomembnejša družbena funkcija jezika je, takoj za njegovo osnovno komunikativno in interakcijsko funkcijo, njegova vloga pri stabilizaciji subjektivnih sistemov orientacije. Za človeško vrsto predstavlja to, da ji je uspelo stabilizirati pomen (signification), pravi evolucijski »skok«. Ta dosežek je neobhoden pogoj za normalno človeško eksistenco.

Človeško izkustvo in delovanje strukturirajo predhodna izkustva in dejanja: sheme izkustva in delovanja so »rešitve« vedno znova pojavljajočih se problemov, problemov, ki se subjektivno pojavljajo v ekološko, institucionalno in kulturno določenih kontekstih. Rešitve tistih problemov, ki niso relevantni zgolj za posameznika, so formulirane v jeziku.¹²

Najpomembnejši proces pri socialni konstrukciji realnosti je objektiviziranje problemov in rešitev problemov vsakdanjega življenja. Najpomembnejši je zato, ker objektivizacije izoblikujejo sistem, ki je fonetično-semantično-sintaktična celota, ki se nanaša na bogato raznolikost *divergentnih* realnosti, in sicer minulih, sedanjih in možnih (potencialnih). Le-te se raztezajo od družbene predhodno definirane topografije sveta (od botaničnih taksonomij do sorodstvene terminologije), pa do »slovarja motivov«¹³ ter »logike« in »retorike« delovanja.

Funkcija jezika kot graditelja realnosti združuje posameznega govorca z zgodovinsko skupnostjo ali pa celo z nizom zgodovinskih skupnosti, kot se utegne zgoditi pri dvojezičnih. Za posameznika jezik ni zgolj pogoj za normalno socialno interakcijo, temveč mu pomaga tudi oblikovati lastno subjektivno izkustvo. Seveda ne gre za jezik v abstraktnem smislu, temveč za konkreten zgodovinski jezik. (Dejanska raba jezika je določena s komunikacijskimi matricami, ki so vanj vtisnjene in družbeno nadzorovana s strani institucij, skupin, razredov. Bolj ko je kompleksna socialna struktura, na kateri temeljijo komunikacijske matrice,

¹⁰ Nekatere sledečih formulacij so vzete iz mojih: »Elements of a Social Theory of Communication«, v: Thomas Luckmann, *Life-World and Social Realities*, London 1983, str. 68–91.

¹¹ Prim. Lev S. Vygotsky, »Thought and Speech«, v *Psychiatry*, št. 2 (1938) in Michael A. K. Halliday, *Explorations in the Functions of Language*, London 1973.

¹² Prim. Peter Hartmann, *Die Sprache als Form*, Haag 1959.

¹³ C. Wright Mills, »Situational Actions and Vocabularies of Motive« v: *American Sociological Review*, št. 5 (1940).

toliko bolj bodo, po vsej verjetnosti, diferencirane v njej vsebovane rešitve.) Poleg tega da ima jezik funkcijo gradnje realnosti, je tudi najpomembnejše orodje legitimizacije simbolnih svetov. Kot retorika opravičevalnih sredstev je jezik delni porok za socialno konstruirane normalne svetove celotnih družb, narodov, razredov in družbenih skupin.

Jezik in socializacija

Še preden se otrok nauči jezika, že ima izkustva, ki segajo preko neposredne sedanjosti. Prepoznavna in pomni razločljive lastnosti izkustva in oblikuje orientacijske vzorce, ki pa spet vplivajo na strukturo izkustev onkraj dejanske situacije. Spomin in orientacijski vzorci so zelo tesno povezani z zgodnjimi družbenimi razmerji in se oblikujejo v procesih intersubjektivnega »zrcaljenja«. Pomembno je, da se jezik v najzgodnejših družbenih razmerjih pojavi, še preden ga otrok obvlada in preden se razvije ovzorčen pogled na realnost, ki je družbeno objektivizirana v jeziku. V teh zgodnjih recipročnih socialnih razmerjih otrok opazuje ljudi, ki se pogovarjajo drug z drugim in tudi z njim. Otrok jezika ne doživlja kot nek kvazi-idealni znakovni sistem, temveč kot govor svojih bližnjih, povezan z njihovimi izrazi obraza in telesnimi gibi ter vgrajen v njihova tipična dejanja. Jezik se začne s tem, da postane sestavni del tipičnih izkustev realnosti v otrokovem okolju ter (sestavni del – op. p.) otrokovih praktičnih dejavnosti. Pomen lingvističnih znakov je sprva zlit v konkretni kontekst najzgodnejših družbenih razmerij. Od njih se loči šele postopoma, kar je posledica specifičnega povratnega (feedback) procesa, ki je vpleten v pridobivanje jezika. Ta je seveda del splošnega procesa intersubjektivnega »zrcaljenja«. Počasi otrok doseže stopnjo, na kateri pomen lingvističnih znakov ni več povsem zlit s konkretno družbeno situacijo, temveč pridobi razločnejši referenčni status. Nadaljnje vzorčenje otrokove orientacije v svetu nato usmerjajo skladenjska pravila in semantični inventarji jezika – medtem ko se še naprej prenašajo v konkretna družbena razmerja.

Otrok začne razvijati osebno identiteto v predlingvističnih socialnih razmerjih. Ta »od zunaj« določajo zgodovinska socialna struktura, zgodovinski pogled na svet in zgodovinski jezik, kajti tisti (ki so udeleženi – op. p.) v teh razmerjih z otrokom so člani dane družbe, pogreznjeni v specifično kulturo in govoreči poseben jezik. Toda realnost, v katero se otrok postopoma vrašča v dialektičnem razmerju z razvojem lastne osebne identitete, se skozi jezik vse bolj – bolj neposredno in subjektivno relevantno – »filtrira« in stabilizira. Otrok postaja vse bolj tesno vpleten v kompleksen sklop pomenov in motivacij, ki ga – kot individualno področje – presegajo in se nadrejajo vsaki dejanski situaciji. Do tega vpletenja pride s pomočjo vse bolj diferenciranih procesov intersubjektivnega »zrcaljenja«. Takšna diferenciacija pa seveda predpostavlja, da so pomenski ali motivacijski sklopi, ki vključujejo posameznika v »družbo«, »objektivno« dosegljivi v jeziku. Jezik ni zgolj formalni sistem skladenjskih pravil in semantičnega inventarja, temveč tudi zgled tipičnih orientacijskih vzorcev, ciljev delovanja in tehnik za uresničitev omenjenih ciljev, razlag in legitimizacij.

Družbena struktura, pogled na svet in jezik skupaj »določajo« tako socializacijski proces in njegovo vsebino kot razvoj osebne identitete. Med družbami variirajo zgodovinsko, znotraj njih pa *sinhrono*. Vedenjski vzorci, ki so institucionalizirani v družbeni strukturi, in pomenski kompleksi, ki so vključeni v pogled na svet in jezik, očitno niso isti za vse člane družbe. Delitev dela in diferenciacija vlog

utemeljujeta večjo ali manjšo heterogenost pri distribuciji družbene zaloge znanja. Tipične strukture izkustva so oblikovane od različnih družbeno vnaprej določenih definicij situacije in institucionaliziranih vlog. Tako normalne strukture izkustva in delovanja kot znanje, ki je zanje relevantno in ustrezne lingvistične strukture (še zlasti besedišče, semantična struktura, pa tudi sintaksa, morfologija in načini govora) niso zgolj družbeno konstruirane, temveč tudi družbeno distribuirane.

Usmeritve in vzorci delovanja, ki določajo pogled na svet in ustrezne oblike govora, ki tvorijo jezik, za vse otroke niso enako dosegljivi. Družbena distribucija znanja in jezika določa konkretno »vsebino« socializacije. V odločilnih obdobjih razvoja osebne identitete pa ni prisoten jezik *kot tak*, ampak določena njegova različica (*npr.* narečje, razredno-specifična »koda« ipd.). Jezik in pogled na svet nista abstraktna, temveč zgodovinsko in družbeno specifična elementa posameznikove življenjske situacije. Kljub temu pa *relativni* naravni pogled na svet¹⁴ jezika, ki ga govori nek narod, zagotavlja močno točko kristalizacije pomembnih vidikov oblikovanja osebne identitete.

Prevedla MAJA CASERMAN

¹⁴ Termin, ki ga uporablja Max Scheler.